

Mgr. Jan Krása, Ph.D.

Vývojová psychologie Batole & Teorie mysli

Raný vývoj (vymezení fází dle Vágnerové, 2012)

- Prenatální
- Novorozenecké (do 1 měsíce)
- Kojenecké (do 1 roku)
- **Batolecí (do 3 let)**
- Předškolní období (3-6)
- Školní věk – mladší, střední, starší
- Dospívání (adolescence)
- Dospělost – mladší (20-40), střední (40-50), starší (50-60)
- Stáří – rané (60-75), pravé (75 a více)

BATOLECÍ OBDOBÍ (1-3)

Dle Eriksona v tomto věku dítě nachází **autonomii x studu**.

Batole se chce (potřebuje) prosadit, potřebuje potvrzení svých kompetencí a potřebuje zjistit svoje limity.

Tento úkol může být zablokován nedostatkem důvěry (z minulého období), nemocí či nevhodnou výchovou.

Motorický vývoj

Dítě se postupně zdokonaluje. Mizí baculatost. Zlepšuje se koordinace pohybů:

- umí kopnout do míče, ke konci období i hodit míčem na cíl a chytit míč
- chodit po špičkách
- chvíli stát na jedné noze
- do schodů střídat nohy
- (neumí stojku, svíčku, neumí se rozhoupat na houpačce, hvězdu)

Ovládání motoriky umožňuje větší samostatnost při uspokojování potřeb (stimulace, seberegulace...).

Potřeba aktivity je u batolat velká (schopnost opakovat aktivity nevyčerpatelná!)

Srov. zákaz pohybu batoleti nebo zákazy a narušování her.

Motorický vývoj

Vyvíjí se ovládání kosterního svalstva a svěračů.

Značná soc. hodnota ovládání vyměšování může vést rodiče k tomu, že budou nutit dítě k nácviku předčasně.

Dle Vágnerové (2012, s. 121) jsou významné 2 druhy pohybu:

- Retence – tj. **udržení** něčeho, setrvání někde.
- Eliminace tj. tendence pustit, zahodit, **opustit** to, co už nechce nebo kde už nechce být.

Nejprve je jich obou dosahováno svalovou aktivitou, později i symbolicky. Freud nazval toto období **anální fází**. Srov. fekální humor dětí.

Dítě získá velmi zřejmou (seberegulační, sociální, praktickou) výhodu, naučí-li se ovládat vylučování.

Emoční vývoj

Objevují se vztahové emoce: radost z kontaktu, žárlivost, soucit, projevy lítosti, smutku, napětí

Sebehodnotící emoce – hrdost, pýcha

Pocity **studu** jako reakce na nesplnění očekávání druhých (*viz Erikson – konflikt autonomie proti studu a pochybám*)

Nově se objevují afekty **hněvu a vzteku** – často velmi silné intenzity (v tomto věku běžné a vývojově opodstatněné).

Batole se dokáže na něco těšit.

Umí reflektovat a snaží se regulovat svoje emoce: „trochu jsem se vztekal, ale jen chvíli.“

Ve školce (mezi 4.-5. rokem zvládne tuto zátěž většina dětí) se dítě učí navazovat a udržovat sociální vztahy s vrstevníky.

Rozvoj osobnosti

- v 18. měsíci se pozná v zrcadle
- kolem 2 let – negativistické období
- z on na já: co to znamená?

Pokusy o separaci a samostatné chování (individuaci).

Zároveň přetrvává **potřeba jistoty a bezpečí.**

vynucená separace (hospitalizace, týdenní jesle...) je v tomto období velmi zatěžující (i v řádu dní).
J. Bowlby popsal: fáze protestu – zoufalství – odpoutání od světa).

„Období vzdoru“

(několik měsíců mezi 2,5 – 3,5 roku)

Dočasně může být velmi omezená schopnost kooperace.

- aktivní odpor, vlastní nároky („ne“, „já sám“...);
- nechť dělit se (o hračky apod.);
- při nevhodné kombinaci s temperamentem je obvyklé fyzické napadání ostatních dětí, ba i rodičů.

Nic z výše jmenovaného není v batolecím věku známkou patologie nebo nevychovanosti, ale nemělo by být ani začátkem nevychovávaní.

Emočně nabitě konflikty přispívají k dětskému pochopení sebe, lidí a sociálního světa.

„Testování stability“ rodičů: dochází i k prověření rodičů – rodič rozčilený, trestající apod. není stabilní.

Kognitivní vývoj

Motorická autonomie souvisí s kognitivní autonomií.

Batolata jsou zvědavá – ráda se učí (nejprve hlavně imitací, později i verbálně – srov. mycí houby, jak pije vodu).

V tomto období probíhá **hlavně rozvoj řeči**.

Pochopení pravidel, která se učí (i verbálně), umožňuje emancipaci dítěte – jeden z dobrých důvodů k lpění rodičů na pravidlech, stereotypch a rituálech (=jistota).

Kognitivní vývoj - hra

Hra s tvary: od počátku fáze seřadí tvary od největšího po nejmenší a naopak; vloží správný tvar do správného otvoru atd.

Hra s kostkami: vyvíjí se schopnost stavět kostky na sebe i vedle sebe; schopnost stavět tvary=schopnost napodobovat vizuálně (ke konci období snaha kreslit).

Dítě je schopno symbolizace: Ve hře se kostka/předmět stává zvířetem, člověkem, potravou atd. Dítě však fantazíruje i kontext. Pokud si dítě umí hrát na „jako...“, značí to rozvoj symbolického myšlení. Tento pokrok (krok mimo *tady&ted*) je umožněn osvojením si řeči.

Přechod od hry samostatné ke hře kooperativní.

Už batole dokáže pochopit, že někdo něco dělá „jako...“ čili „z legrace“ (Racoczy et al., 2004).

Kognitivní vývoj

Kuene (1946) nechal děti vybírat ze tří různě velkých černých čtverců. Odměňoval výběr toho největšího. Když dal dětem sérii tří dalších čtverců, z nichž ale byl ten původní v řadě nejmenším, batolata vybírala jej. Děti předškolní již vybíraly ten největší (tj. rozdíl mezi měsícem a cedulí ukazující k měsíci – počátek metaforického chápání řeči: další vývoj konceptuálního systému).

Teorie mysli

- Def: Teorie mysli je soubor schopností, předpokladů, znalostí a zkušeností, který nám **umožňuje přisuzovat mentální stavy druhým lidem** i sobě samým a na základě toho **porozumět chování a predikovat jej.** (Hončíková, 2008)
- Mentálními stavy jsou „například úmysl (*purpose*) nebo záměr (*intention*), stejně tak vědění (*knowledge*), přesvědčení (*belief*), myšlení (*thinking*), pochyby (*doubt*), domněnky (*guessing*), předstírání (*pretending*), náklonnost (*liking*) a tak dále.“ (Premack, Wodruff, 1978)

Teorie mysli (mentalizace, *theory of mind* = ToM)

- „Teorie mysli (Theory of Mind) je schopnost připisovat sobě i druhým mentální stavy, jako jsou přání (desires), přesvědčení (beliefs), pocity (feelings) a záměry (intentions). Znalost toho, co lidé chtějí, co si myslí, co pociťují a co zamýšlejí, nám umožňuje činit behaviorální předpovědi toho, jak budou jednat“ (Perner, Lang, 1999).

- ToM úzce souvisí s tzv. **folkovou psychologií**. „Folková psychologie představuje více či méně uspořádaný soubor laických ‚vědomostí‘ o lidské psychice, jejích vlastnostech, psychických procesech a funkcích, jakož i vědomosti o lidském chování, jeho projevech, změnách a druzích“ (Sedláková, 2000, s. 453–454)
- Každý z nás (vycházíme z předpokladu duševně zdravého a normálně vyvinutého jedince) má nějakou představu o tom, jak funguje lidská mysl a jaké jsou její obsahy... zároveň předpokládáme konzistenci v myšlení a jednání člověka.

- Naše každodenní psychologické teorie jsou i přes individuální odlišnosti do značné míry totožné (v rámci jedné společnosti), což nám umožňuje vzájemnou komunikaci a společné aktivity. (Hončíková, 2008)
- ToM je mentální reprezentací druhého řádu („Petr ví, že plotna je horká.“).

Teorie mysli

Mezi 2. a 5. rokem si děti vybudují svoji naivní psychologii = **teorii mysli**. Ta obsahuje modely toho:

- jak mysl funguje
- co obsahuje
- jak ovlivňuje chování
- ad.

Teorie mysli je složité *kognitivní schéma* a obsahuje ve své nejjednodušší formě tyto konstrukty: **přání, domněnka, vnímání a emoce**.

Primátí mozek se rozvinul snad kvůli tzv. *machiavelliánské* (tzn. sociální) *inteligenci*.

Vývoj ToM (Wellman, Gopnik ad.)

1. pochopení vztahu *přání-akce*

Již 2 letí, ačkoli si sami raději hrají s autíčky než s panenkami, odhadnou, že postava v příběhu si bude hrát s panenkami, když má radši panenky.

Vývoj ToM (Wellman, Gopniková ad.)

2. pochopení vztahu *domněnka-akce*

False-believe task - Wimmer, Perner (1983): **problém chybného přesvědčení (*false-believe task*)**: Např. dítěti je ukázána krabička od bonbónů. Co v ní je? – Bonbóny. Nikoli: tužky. Co si bude myslet další dítě? **2-letí**: Bonbóny. **3-4letí** již vědí. (!)

Je-li dítě schopno pochopit, že subjekt může mít mylnou představu o stavu světa a na základě této představy jednat, znamená to, že si osvojilo teorii mysli: uvědomuje si, že nikoli objektivní stav skutečnosti, ale naše reprezentace této skutečnosti je tím, co určuje naše chování. (Hončíková, 2008, s. 37)

Mezikulturní studie ukázala, že děti mezi 3. a 5. zvyšují úspěšnost ve *F-B-task* v Kanadě, Indii, Peru, Thajsku i na Samoy (ze 14% na 85%).

Nebo:

<https://www.youtube.com/watch?v=RUpXZksAMPw>

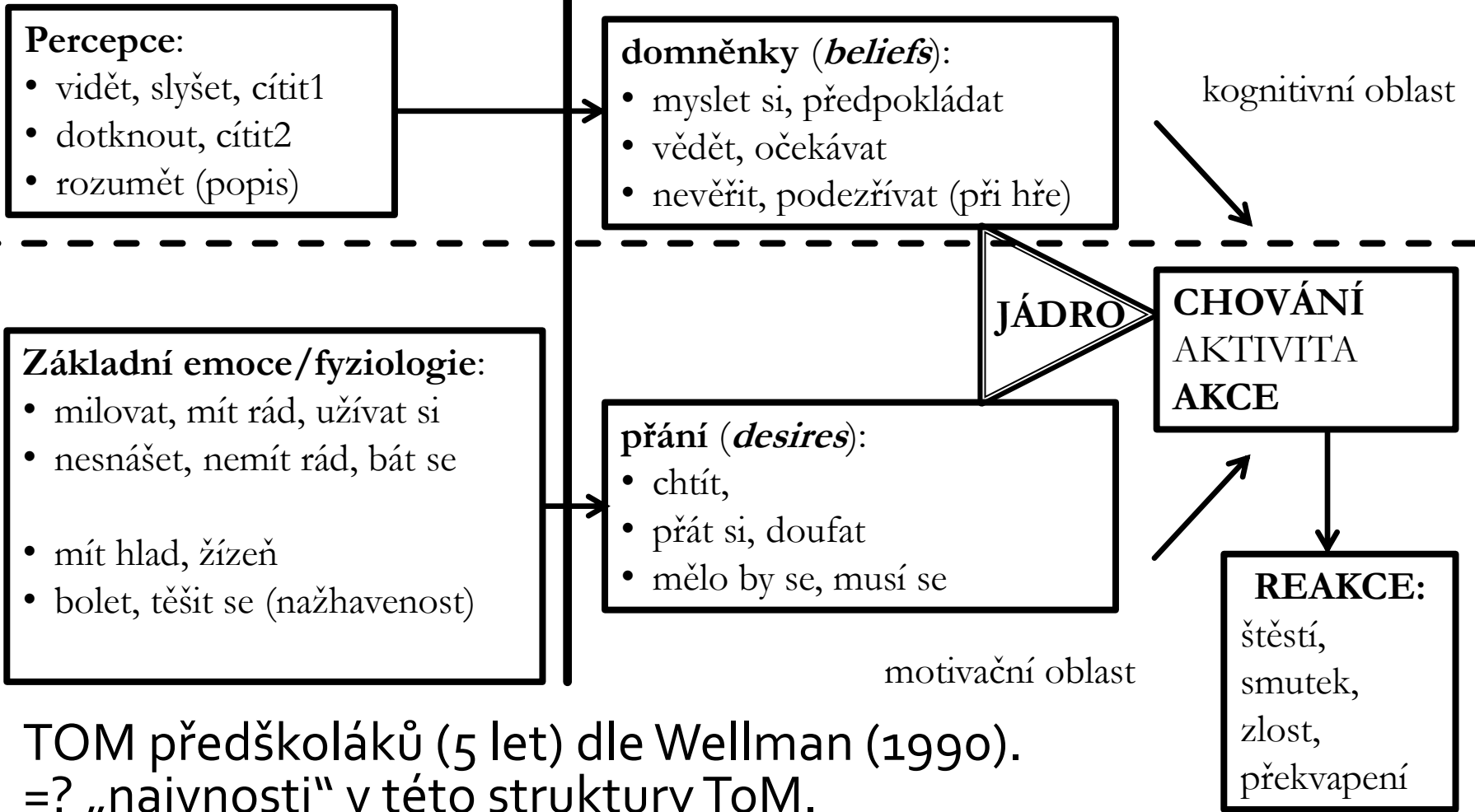
3letí už si myslí, že postava bude hledat tam, kde ona ví, bez ohledu na to, co děti sami znají.
Tzn. že dítě umí „emulovat“ (=představit si) oddělenou mysl od své (=decentrace). Další interakce s rodiči, dětmi a dalšími lidmi dále zlepšuje dětskou ToM. Každý si od dětství buduje mysl (znalosti a přání) všech svých bližních.

Teorie mysli

Krom toho, že rozumí *desire-belief* = – *action* modelu, 3leté děti znají i jiné obsahy mysli jako: **sny** a **vzpomínky**.

Chápu, že tyto „stavy“ patří živým a nikoli neživým objektům (ačkoli v rozlišování toho, co je živé a co neživé, se mohou od dospělých zásadně lišit).

Teorie mysli pětiletých

TOM předškoláků (5 let) dle Wellman (1990).
=? „naivnosti“ v této strukture ToM.

Modul teorie mysli (ToMM) & autismus

1. ToMM je vrozený (Baron-Cohen, 1995; Leslie, 2000): důkazy ze zobrazovacích metod, od autistických dětí (ty mají výrazné potíže s *F-B-task*): nestandardní mozková tkáň v amygdale, v hipokampu.
 2. ToMM je naučený (Jenkins & Astington, 1996): předškoláci, kteří mají sourozence (nejlépe starší a opačného pohlaví), lépe skórují ve *F-B-task*.
- Platí asi kompromisní teorie modularizace (Karmiloff-Smith, 1992)
- Úspěch ve *F-B-task* koreluje se schopností pracovat se dvěma protichůdnými informacemi. Jde o schopnost utlumit (inhibovat) relativně autonomní proces v uvažování.

Diskuze

Děkuji za pozornost